

BOOK REVIEW

Τίτλος: *Κραταιό Πανεπιστήμιο. Διαχρονία και μεταρρυθμιστικές προτάσεις.*

Συγγραφέας: Οδυσσέας- Ιωάννης Ζώρας

Σελίδες: 216

Έτος έκδοσης: 2024

Εκδόσεις: Gutenberg

Αναπροσδιορίζοντας τη σχέση Πανεπιστημίου, Κοινωνίας και Αγοράς Εργασίας

Βιβλιοπαρουσίαση του Βιβλίου "*Κραταιό Πανεπιστήμιο. Διαχρονία και μεταρρυθμιστικές προτάσεις*", του Οδυσσέα- Ιωάννη Ζώρα (Gutenberg, 2024).

**Redefining the (inter)relation between the University, Society and the Labour
Market**

Review of the Book "*The Mighty University. Diachrony and Reform proposals*"
(Odysseas- Ioannis Zoras, Gutenberg, 2024).

του *Νίκου Παπαδάκη*¹

Καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης

¹ papadakn@uoc.gr

Η Πολιτική Ανώτατης Εκπαίδευσης αποτελεί συγκροτησιακή συνιστώσα της Εκπαιδευτικής Πολιτικής (βλ. Papadakis & Drakaki 2021; Σταμέλος 2009), που συνιστά το επιστημονικό αντικείμενο-ερευνητικό πεδίο ανάλυσης των δημόσιων πολιτικών εκπαίδευσης και κατάρτισης, και της συστηματικής διερεύνησης των όρων συγκρότησης της σχέσης τους με το πλέγμα των έτερων δημόσιων πολιτικών (με έμφαση στην μακροοικονομική πολιτική, την κοινωνική πολιτική και τις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης- βλ. Παπαδάκης 2016α; Φωτόπουλος 2023). Η εξέταση των προαναφερθεισών δημόσιων πολιτικών γίνεται σε διεθνές, υπερεθνικό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο Στο σημείο αυτό, κρίνουμε σκόπιμο, για επιστημολογικούς και μεθοδολογικούς λόγους, να επισημάνουμε ότι η σχέση παιδείας και κοινωνίας διαμεσολαβείται από ένα «μάγμα θεσμίσεων και σύγχρονα ένα μείγμα σημασιών» (Kazamias, 1996). Δεν πρέπει να μας διαφεύγει, όταν προσεγγίζουμε ζητήματα παιδείας, ότι η διαχείριση της διακύμανσης του δείκτη των αξιών αναλαμβάνει την υποστασιοποίηση της σχέσης διανοητικότητας και υλικότητας (Παπαδάκης 2016β: 17-18). Η παιδεία, η μάθηση, η γνώση αποτελούν προνομία της διανοητικότητας δίχως άλλο, ωστόσο αναπόφευκτα συγκροτούν τις προϋποθέσεις της υλικότητας, δίνοντας ούτως ή άλλως περιεχόμενο στην πρόοδο. Η επίκληση της προόδου με όρους ασυνέχειας σε μεταρρυθμίσεις και δη σε αυτές που αφορούν στην εκπαίδευση αποτελεί σχεδόν καταστασιακή προϋπόθεση του τελετουργικού της ίδιας της μεταρρύθμισης (βλ. Popkewitz 1991; 2012). Και η ίδια αυτή η επίκληση, εκβάλλει όχι σπάνια σε «χρήσιμα» καθεστώτα αληθείας (με όρους Micheal Foucault-1989). Κάτι τέτοιο, σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπει όμως να μας διαφύγει ένα αφετηριακό ερώτημα, όταν επιχειρούμε την ανάλυση της συγκεκριμένης δημόσιας πολιτικής και δη του τμήματος της που αφορά στα Πανεπιστήμια: *Ποια είναι η διαβατήρια τελετουργία της προόδου, ποιοι οι όροι πλοήγησης μεταξύ διανοητικότητας, (κοινωνικά και πολιτισμικά επικαθορισμένης;) αξιοθεσίας και υλικότητας και ποιες οι επιπτώσεις της ανακατασκευής αυτής της «πλοήγησης» αφενός σε ένα πεδίο (Ανώτατη Εκπαίδευση) που αποτελεί έναν από τους μείζονες Πυλώνες του Κοινωνικού Κράτους (βλ. και Tracy & Tracy- Dills 1999: 331- 347) και σε μια πολιτική που όπως κάθε δημόσια πολιτική κινείται (όχι πάντα με όρους ισόρροπου ολισμού) μεταξύ οικονομικής και κοινωνικής ορθολογικότητας (βλ. και Γράβαρης 2005);*

Και πως μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, το σημερινό Πανεπιστήμιο, θα συνεχίσει να επιτελεί τον κατεξοχήν ρόλο του, αυτόν δηλαδή του Πυλώνα κάθε Δημοκρατικής

Κοινωνίας, όπως τον προσδιορίζει ο συγγραφέας στον Πρόλογο του, ανά χείρας, Βιβλίου του.

Σ' αυτά όσο και σε πολλά άλλα ζέοντα ερωτήματα απαντά με τρόπο ουσιώδη και αναλυτικό και με την αξιοποίηση πλήθους δεδομένων και εκθέσεων Διεθνών Οργανισμών, αλλά και διεθνών και ελληνικών μελετών και πηγών και κινούμενο υποδειγματικά μεταξύ υπερεθνικού, διεθνούς και εθνικού, το νέο Βιβλίο του Ομότιμου Καθηγητή και πρ. Πρύτανη του Πανεπιστημίου Κρήτης, πρ. Πρόεδρου του ΕΑΠ, πρ. ΓΓ Ανώτατης Εκπαίδευσης, Επισκέπτη Καθηγητή στο Ιατρικό Πανεπιστήμιο Shanxi της Κίνας, Επίτιμου Διδάκτορα του ΕΚΠΑ και του Πανεπιστημίου Frederick της Κύπρου και Αντεπιστέλλοντος Μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, Οδυσσέα- Ιωάννη Ζώρα με τίτλο *«Κραταιό Πανεπιστήμιο»*. Και το κάνει, ενσκήπτοντας με τη στέρεα επιστημονική συγκρότηση, την βαθιά και ευρεία παιδεία, το αναλυτικό και ερμηνευτικό βάθος, αλλά και την τόλμη που τον διακρίνουν, σε μια σειρά από ακανθώδη ζητήματα. Εκκινεί δε από μια, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, ιστορική αναδρομή. Και το κάνει με αφετηρία την εύστοχη και περιεκτική απόφαση ότι *“από τη αρχή εγκαθίδρυση του ως θεσμού, το Πανεπιστήμιο συνδέθηκε σε διάφορους βαθμούς με την εξειδικευμένη απόκτηση δεξιοτήτων που προορίζονταν στην επαγγελματική σταδιοδρομία των αποφοίτων»* (σελ. 31).

Ήδη από το 1^ο κεφάλαιο, ο συγγραφέας μας πλοηγεί, καταδαμάζοντας μια πλούσια βιβλιογραφία την οποία ανασυγκροτεί κριτικά, στους όρους ιστορικής συγκρότησης του πανεπιστημίου διεθνώς, αλλά της σχέσης του με το Κράτος και την Κοινωνία, και δη με τη Society at Large. Και μας θυμίζει, μέσα από βαρύνουσας σημασίας Ιστορικά και Μεταρρυθμιστικά επεισόδια, ότι το Πανεπιστήμιο (το οποίο όπως γράφει *«ανήκει ανάμεσα σε όσα αποτελούν καύχημα για την Ευρώπη»*-σελ 31) είναι ως θεσμός, ίσως ένας από τους παλαιότερους της Ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας ιστορίας (βλ. και Ράσης 2004). Ξεκινάει δε την ιστορική επισκόπηση από πολύ πριν, από ότι αποτέλεσε προϋποθετικό όρο για την μετέπειτα νοηματοδότηση του Πανεπιστημίου, όταν αυτό ιδρύθηκε στην Ευρώπη, δηλαδή την Ακαδημία Πλάτωνος και τον Περίπατο του Αριστοτέλη, αλλά και τον θεσμό των Καθολικών Επισκοπικών Σχολών. Μας υπενθυμίζει δε μια, σχετικά άγνωστη αλλά σημαντική, ιστορική λεπτομέρεια. Ότι τα πρώτα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια *«ιδρύθηκαν χωρίς τη συμμετοχή κοσμικών και εκκλησιαστικών αρχών»* (σελ 36), αλλά φυσικά η Εκκλησία δεν άργησε να κάνει ορατό τον ρόλο της επί Πάπα Ιννοκέντιου Δ', συγκροτώντας το πρώτο επίσημο και κανονιστικό τους πλαίσιο, για να αναλάβει στην πορεία το ρόλο αυτό (κυρίως) το Κράτος. Συζητώντας διαρκώς και εποικοδομητικά με την διεθνή βιβλιογραφία, ο συγγραφέας

επισημαίνει τις 3 βασικές φάσεις μετεξέλιξης του Πανεπιστημίου κατά Scott, ενώ εν συνεχεία προβαίνει στην αναλυτική ιστορική επισκόπηση του (με κύριο ερμηνευτικό του νήμα τη συσχέτιση του οργανωτικού – λειτουργικού πλαισίου του Πανεπιστημίου με τις δεξιότητες): Από το μεσαιωνικό Πανεπιστήμιο, μέχρι το φιλελεύθερο ή εθνοκρατικό Πανεπιστήμιο τον 17^ο και 18^ο αιώνα, και την ίδρυση του πρώτου σύγχρονου Πανεπιστημίου από τον Humboldt, το 1809. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1806 ο αυτοκράτορας της Πρωσίας ηττημένος από τον Ναπολέοντα αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και διεκήρυξε, πως ό,τι χάθηκε στο πεδίο των υλικών και εδαφικών καταστροφών έπρεπε να διεκδικηθεί στο πεδίο του πνεύματος και του πολιτισμού. Και μέσα σ' αυτόν το πνεύμα ανέθεσε το Υπουργείο Παιδείας στον γνωστό Γλωσσολόγο, Φιλόσοφο και διανοούμενο W.von Humboldt. Ο Humboldt, γνωστός οπαδός του νεο-ανθρωπισμού επιδόθηκε με απaráμιλλο ζήλο στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος στο σύνολό του. Οι ιδέες του ανάγονται στην κλασική-ιδεαλιστική εποχή. Οι αντιλήψεις του αυτές επηρέασαν βαθύτατα τον πνευματικό κόσμο και με βάση αυτές διαμορφώθηκαν τότε τα πανεπιστήμια της Ευρώπης και τα νεοϊδρυόμενα Πανεπιστήμια του Νέου Κόσμου-της Αμερικής- (βλ. αναλυτικά Πυργιωτάκης & Παπαδάκης 2015-16: 36). Και γι' αυτό κατά τον συγγραφέα *«αυτή η μορφή Πανεπιστημίου μπορεί να θεωρηθεί ο άμεσος πρόγονος του σύγχρονου Πανεπιστημίου που έχει χαρακτηριστεί ως «πολυπανεπιστήμιο»* (σελ 50).

Στο Πολυπανεπιστήμιο και στις συγκροτησιακές του συνιστώσες, αφιερώνει το υπόλοιπο τμήμα του 1^{ου} Μέρους ο συγγραφέας, προσεγγίζοντας κριτικά και τεκμηριωμένα το λεγόμενο «επιχειρηματικό» Πανεπιστήμιο. Στην έξοχη σύνοψη του 1^{ου} Μέρους, ο Καθηγητής Ζώρας, αποφαινεται εύστοχα ότι *«αναμφίβολα η Ανώτατη Εκπαίδευση έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνίας, αλλά και δέχτηκε από την τελευταία επιρροές στη δική της διαμόρφωση»* (σελ. 59).

Το Πανεπιστήμιο ως θεσμός δεν μένει σταθερό και αμετάβλητο στην πορεία των αιώνων. Αποτελεί άλλωστε ένα Ιστορικό Υποκείμενο, εκτατικής σημασίας, το οποίο στη διαχρονία μεταβάλει περιεχόμενο (βλ. Παπαδάκης 2004; Πυργιωτάκης & Παπαδάκης 2015-16). Όλοι αυτοί οι μετασχηματισμοί δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη τη εξέλιξη του Πανεπιστημιακού θεσμού στην Ελλάδα, την οποία και επισκοπεί, με συνεκτικό και τεκμηριωμένο τρόπο, ο Καθηγητής Ζώρας στο 2^ο Κεφάλαιο του, που αφιερώνεται στο ελληνικό Πανεπιστήμιο. Προκειμένου να το επιτύχει αυτό, ο συγγραφέας αναπτύσσει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περιοδολόγηση, που επέχει θέση και τυπολογίας, και η οποία εκκινεί από την 1^η περίοδο που ξεκινά με τη ίδρυση του 1^{ου}

Πανεπιστημίου το 1837 και φτάνει μέχρι την 7^η περίοδο, από το 2020 έως και σήμερα. Αξιοσημείωτος είναι ομολογουμένως ο τρόπος με τον οποίο, μέσω της προσέγγισης του (στη βάση και της επισήμανσης του ότι «ο κυριότερος παράγοντας που καθορίζει προς το ποια κατεύθυνση θα εξελιχθεί ένα Πανεπιστήμιο είναι, όπως φαίνεται, η ιστορία και η παράδοση (και η πολιτική κουλτούρα) κάθε χώρας» - σελ 125), ο συγγραφέας εκδιπλώνει τα εκάστοτε κρίσιμα διακυβεύματα και πολιτικές προτεραιότητες, που πλαισίωσαν τα μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα, τα οποία αποτέλεσαν παραδειγματικό σήμα κάθε περιόδου. Στο πλαίσιο του εγχειρήματος αυτού, ο συγγραφέας λαμβάνει υπόψη όχι μόνο την εκάστοτε κυβερνητική- κρατική πολιτική, αλλά και την ενδοσυστημική οργάνωση συμφερόντων (βλ. και Παπαδάκης 2007), που ενίοτε αναδιατάσσονται και αναδεικνύουν το interface μακρο-πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση και επίμονης μικροφυσικής της εξουσίας και εκβάλλουν, όχι σπάνια, σε (παρ)εκδοχές «διανεμητικών συσπειρώσεων» (distributive coalitions με όρους Olson- βλ. αναλυτικά Olson 1991).

Στο κεφ. 2.2., επί παραδείγματι, ενθέτει τις τάσεις και μετασχηματισμούς σε ένα σύνθετο πλαίσιο, που συναπαρτίζεται από τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης και την ελληνική (ενίοτε reform-resistant) παράδοση, αλλά και τον ελληνικό σχετικό ιδεοτύπο με

- ✓ την αφετηριακή καθηγεμονία του «κλασικισμού, του εθνοκεντρισμού και του σχολαστικισμού» (σελ 120), στη βάση και των αναγκών του state-building, όπως τεκμηριώνει ο συγγραφέας συζητώντας έξοχα μεταξύ άλλων και με τον Μουζέλη (σελ 130-131), αλλά και
- ✓ του συγκεντρωτισμού (γνώρισμα όχι μόνο ελληνικό, αλλά και γαλλικό), που συχνά εξέβαλε και νομιμοποιούσε τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του Πανεπιστημίου από το Κράτος.

Η, κριτικής φύσεως, συζήτηση του συγγραφέα με τις διαπιστώσεις του αείμνηστου Καθηγητή Δερτιλή, είναι συναρπαστική, καθώς ενώ ο συγγραφέας αρδεύεται από αυτές, ως προς τις διαχρονικές παθογένειες, δεν εξαντλείται σε αυτές ούτε συμφωνεί με όλες. Δράττεται δε της ευκαιρίας να αναλύσει (μεταξύ άλλων) ευσύνοπτα τις νέες εκτατικές και δημοκρατικές, δυνατότητες, που παρέχει η εξ αποστάσεως εκπαίδευση (την οποία ωστόσο επ' ουδενί δεν θεωρεί υποκατάστατο της δια ζώσης διδασκαλίας). Η δε τεκμηριωμένη απόφασή του για το φαινομενικά παράδοξο της επίμονα «συντηρητικής» φύσης (ως προς την ενδοσυστημική οργάνωση και λειτουργία) ενός, εξ ορισμού, προοδευτικού θεσμού (σελ 123) δεν μπορεί και δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητη. Όπως καθόλου απαρατήρητη δεν μπορεί να περάσει, η κρίσιμη

επισήμανση του Καθηγητή Ζώρα, μέσα από την έρευνα του αλλά και τα προσωπικά του βιώματα και εμπειρίες από θέσεις ευθύνης για το μείζον και επίμονο πρόβλημα, που αποτελεί (κατ' αυτόν) παράγωγο του «στρεβλού γνωσιακού σχήματος, ότι η κύρια αποστολή του Πανεπιστημίου.... Είναι να λειτουργεί ως μοχλός για τη δημιουργία *ad hoc* θέσεων εργασίας που θα εξασφαλίζουν *a priori* το επαγγελματικό μέλλον των αποφοίτων του», όπως εύστοχα γράφει στη σελ. 133.

Τούτων δοθέντων, ο Καθηγητής Ζώρας προχωρά στην (τολμηρή) διαπίστωση ότι έφτασε η ώρα να επιλέξουμε ως κοινωνία τι είδους σχέση πανεπιστημίου, οικονομίας και αγοράς εργασίας (βλ. σχετικά και Papadakis & Tsakanika 2007) πραγματικά θέλουμε: συστατικού και αναπαραγωγικού επι-καθορισμού ή αναπτυξιακής υφή (βλ. σχετικά και Drucker 2016), πάντα φυσικά με την εύλογη απαίτηση της παροχής από το Κράτος (μέσω δημοσίων δαπανών) των απαραίτητων (οικονομικών, κοινωνικών, νομικών και τεχνολογικών) προϋποθέσεων για κάτι τέτοιο, όπως ευθαρσώς επισημαίνει στη σελ. 135. Στις επόμενες σελίδες θα αναλύσει διεξοδικά τις αξιακές και πολιτικές προϋποθέσεις μιας (ακόμα) αναγκαίας επιλογής, που καλούνται να κάνουν τα ίδια τα Πανεπιστήμια: μετριοκρατία η αξιοκρατία (όπως εύστοχα αποδίδει στα ελληνικά τον όρο *meritocracy*); Όλο το υπόλοιπο και καταληκτικό μέρος του 2^{ου} κεφαλαίου, αφιερώνεται στο εγχείρημα του συγγραφέα να ανασυγκροτήσει περιεχομενικά, αλλά και αξιοθετημένα, τη σχέση κοινωνικής ανταποδοτικότητας και υγιούς ανταγωνιστικότητας ως προς το ρόλο ενός σύγχρονου Πανεπιστημίου, έχοντας σαφώς υπόψη την υπόμνηση του αείμνηστου Καθηγητή Ψυχοπαίδη, για την ανάγκη ουσιώδους απόκρισης στην παράδοση της κανονιστικής δέσμευσης του Πανεπιστημίου από την κοινωνία (βλ. Ψυχοπαίδης 1995: 54). Και είναι σαφές ότι προτείνει έναν ισόρροπο ολισμό, θέτοντας συγχρόνως και τις υλικές, προταγματικές και πολιτικές προϋποθέσεις επίτευξης του, συνεπής με το συνολικό αναλυτικό-ερμηνευτικό του σχήμα, που συστηματικά λαμβάνει υπόψη την απαραίτητη συγκειμενοποίηση (*contextualization*) της εξέλιξης της πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και του ίδιου του πανεπιστημιακού θεσμού.

Το 3^ο Μέρος του Βιβλίου, επικεντρώνονται στις μεταρρυθμιστικές προτάσεις του Καθηγητή Ζώρα. Τις πλαισιώνει στο κοινωνικό-πολιτικό συγκείμενο στην Ελλάδα και διεθνώς, ενώ επιχειρεί να απαντήσει μέσω αυτών και στο μείζον ερώτημα «ποια πρέπει να είναι η σχέση ανάμεσα στα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και τα ίδια τα επαγγέλματα» (σελ 150), συνομιλώντας μεταξύ άλλων και με την τυπολογία του Nolin. Επιπρόσθετα εντοπίζει προβλήματα, παθογένειες (στις οποίες μεταξύ άλλων εντάσσει εύστοχα και το διαρκή μετεωρισμό του μεταρρυθμιστικού εκκρεμούς στην παιδεία) αλλά και

δυνατότητες. Τελικά στο 3^ο Μέρος, άρρηκτα δεμένο με τα προηγηθέντα, ο συγγραφέας καταθέτει και αναλύει τις παραμετροποιημένες όσο και συγκειμενοποιημένες προτάσεις του, στο πλαίσιο μιας evidence-based policy making προσέγγισης, που υιοθετεί. Οι μεταρρυθμιστικές προτάσεις του αυτές, αφορούν σε 7 μείζονα πεδία- πτυχές του Πανεπιστημίου και συγκεκριμένα την *χρηματοδότηση της Έρευνας, τη σχέση Πανεπιστημίου – Φοιτητών, τα ζητήματα αυτονομίας και αυτοδιοίκησης του Πανεπιστημίου, τις αρμοδιότητες των Υπουργείων ως προς την έρευνα και την εκπαίδευση, τα Προγράμματα Σπουδών των ΑΕΙ, και το σύστημα διασφάλισης ποιότητας των Πανεπιστημίων*. Οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις αποτελούν, κατά τον συγγραφέα, *conditio sine qua non* για μια ολιστική μεταρρύθμιση—αλλαγή παραδείγματος, η οποία όμως είναι σημαντικό (όπως ο ίδιος επισημαίνει στην Κατακλείδα του Βιβλίου του), να συνεχίσει να προτεραιοποιεί την *«ανάγκη για ολοκληρωμένη ανάπτυξη της ανθρωπότητας»* (σελ 200), στο πλαίσιο μια σύγχρονης Κοινωνίας και Ευρώπης της Γνώσης (βλ. σχετικά και Peters 2007; Zgaga 2007).

Συζητώντας δημιουργικά με την διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, ο Καθηγητής Ζώρας, οραματιστής όσο και ρεαλιστής, δομεί υποδειγματικά το ερμηνευτικό του πλαίσιο. Και με βάση αυτό προσεγγίζει τα πλέον επίκαιρα όσο και επίμονα ζητήματα της πανεπιστημιακής πολιτικής, χωρίς απλουστευτικούς αναγωγισμούς και συγχρόνως με μια συστηματική ένταξή τους στο ιστορικό και συγχρονικό (πολυπαραμετρικό) συγκείμενο.

Χάρητες οφείλονται λοιπόν στον, διαπρεπή και διεθνώς αναγνωρισμένο, Ομότιμο Καθηγητή και Ακαδημαϊκό Οδυσσέα Ζώρα για το σημαντικό αυτό πόνημα, το οποίο συνεισφέρει ουσιωδώς στη συζήτηση περί Πανεπιστημίου και πανεπιστημιακών μεταρρυθμίσεων. Κι αυτό, γιατί το Βιβλίο του αναλύει, συνεκτικά και με πρωτοτυπία, και συνακόλουθα ερμηνεύει κρίσιμες πτυχές της σχέσης *δυννητικότητας και αναγκαιότητας* στην πανεπιστημιακή πολιτική και στο ρόλο και τις δυνατότητες του Πανεπιστημίου σήμερα, απολήγοντας σε, εξόχως ενδιαφέροντα, συμπεράσματα, όσο και σε σημαντικές προτάσεις πολιτικής και προτεινόμενες μεταρρυθμιστικές δράσεις. Αναντίλεκτα, το Βιβλίο του Καθηγητή Ζώρα συνιστά μια ουσιώδη συμβολή στη σύγχρονη (σχετική) επιστημονική, πολιτική και δημόσια συζήτηση, την οποία εξελίσσει, αλλά και ενίοτε αναδιατάσσει.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Γράβαρης, Δ. (2005), Από το κράτος στο κράτος. Ορθολογικότητα και κανόνες νομιμοποίησης στην εκπαιδευτική πολιτική. Στο Δ. Γράβαρης & Ν. Παπαδάκης (επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική μεταξύ Κράτους και Αγοράς*. Αθήνα: Σαββάλας, σσ. 27-50.
- Drucker, J. (2016). Reconsidering the regional economic development impacts of higher education institutions in the United States. *Regional Studies*, 50(7): 1185-1202.
- Kazamias, A. (1996), Greek Paideia in Modern and Neo-Modern Europe. Comparative Perspectives and Prospects, Presentation. In the *17th CESE Conference*. Athens: October 1996.
- Olson, M. (1991). *Η λογική της συλλογικής δράσης*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Παπαδάκης, Ν. (2004). *Η Παλίμψηστη Εξουσία: Κράτος, Πανεπιστήμιο και Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαδάκης, Ν. (2007). Μια τόσο βολική αυταπάτη...Οργάνωση συμφερόντων και ιδεολογικοπολιτικές παράμετροι του μεταρρυθμιστικού εκκρεμούς στην Ανώτατη Εκπαίδευση, μετά το '82. Στο Δ. Κλάδης, Ξ. Κοντιάδης & Γ. Πανούσης (επιμ.), *Η μεταρρύθμιση του ελληνικού Πανεπιστημίου*. Αθήνα: Παπαζήση, σσ. 65- 82.
- Παπαδάκης, Ν. (2016α). Δημόσιες Πολιτικές Εκπαίδευσης και Κατάρτισης. Για τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές συνιστώσες του πεδίου και την ευρωπαϊκή κατάσταση των πραγμάτων. Στο Α-Ι. Δ. Μεταξάς (επιμ.), *Πολιτική Επιστήμη: Διακλαδική και Κριτική Προσέγγιση της Πολιτικής Πράξης (Δεκάτομο Έργο). Τόμος ΙΧ: Πολιτική Μεθοδολογία*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης & Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, 2016, σσ. 287- 322.
- Παπαδάκης, Ν. (2016β). *Η ανέκκλητη ειμαρμένη. Ευρωπαϊκή Πολιτική Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Κοινωνική Ενσωμάτωση και Απασχόληση: Η εικοσαετία των μετασχηματισμών (1995- 2015)*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Πυργιωτάκης Ι. & Παπαδάκης Ν. (2015-2016). Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση και Πολιτική για την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα: ιστορική εξέλιξη και σημειώσεις για τη σύγχρονη κατάσταση των πραγμάτων. στο *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τευχ. 13-14, 2015- 2016, σσ. 35-78. Διαθέσιμο στο: <https://www.eleie.gr/images/periodiko/0.-THEMATA ISTORIAS EKPAIDEYSHS 13-14 PRINT compressed.pdf>

- Papadakis N. & Drakaki M. (2021). Prometheus bound? European initiatives and trends on Higher Education and their association with economic competitiveness, skills and employability. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 8(2): 105–111. DOI: <https://doi.org/10.14738/assrj.812.11377> Available at: <https://journals.scholarpublishing.org/index.php/ASSRJ/article/view/11377>
- Papadakis, N. & Tsakanika, Th. (2007). New Challenges and Old Dilemmas for European Union Policy on Higher Education and the Impact on Training and Employment Policies: Between Inclusivity and Competitiveness. In J. Maliszewska-Nienartowicz (ed.), *European Union at the Crossroads: the Need for Constitutional and Economic Changes*. Torun: Konrad Adenauer Stiftung & Jean Monnet Centre for European Studies of Nicolaus Copernicus University in Torun, 2007, p.202-215.
- Peters, M. (2007). *Knowledge Economy, Development and the Future of Higher Education*. Sense Publishers.
- Popkewitz T. (1991). *A political sociology of educational reform*. New York: Columbia Un. Press.
- Popkewitz, S.T. (2012), μτφ. Γ. Καράμπελας. *Κριτικές Προσεγγίσεις στην Εκπαιδευτική Πολιτική: Τα Μεταβαλλόμενα Πεδία Εξουσίας και Γνώσης*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Ράσης, Σ. (2004). *Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα*. Αθήνα: Παπαζήσης
- Φωτόπουλος Ν. (2023). *Εκπαίδευση και διά βίου μάθηση στην «κοινωνία των δεξιοτήτων» Εκπαιδευτικοί μηχανισμοί και καταμερισμός της εργασίας στη μετανεωτερικότητα: τάσεις και επαναπροσδιορισμοί*. Αθήνα: Gutenberg & INE/ ΓΣΕΕ
- Foucault, M (1989), μτφ. Κ. Χατζηδήμου & Ι. Ράλλη. *Επιτήρηση και τιμωρία*. Αθήνα: Ράππα.
- Σταμέλος, Γ. (2009). *Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Διόνικος.
- Tracy, M. & Tracy- Dills, P. (1999). Education and Social Welfare Policy. In M. Midgley, M.B. Tracy, M. Livermore (eds), *The Handbook of Social Policy*. London: Sage, pp. 331- 347.
- Ψυχοπαίδης Κ. (1995). Πολιτική δημοσιότητα και η ιδέα ενός Πανεπιστημίου. *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 56, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1995, σσ. 49- 54.
- Zgaga, P. (2007). Higher Education in Transition, Reconsiderations on Higher Education in Europe at the turn of Milleminium, *Monographs on Journal of Research in Teacher Education*. Umea: Series Editor Gun-Marie Frånberg, Umeå University.